

СУВЕРЕННЕ ПРАВО УКРАЇНИ НА ЗАХИСТ ТА АКТИВНУ ОБОРОНУ: УРОКИ ТА ПРІОРИТЕТИ

Бегма Віталій Миколайович,
доктор економічних наук, доцент

Саганюк Федір Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент

Лобко Михайло Миколайович,
кандидат військових наук, доцент

Розглядаються проблеми посилення протидії України російській агресії, що вимагає належного захисту й активної оборони нашої країни та залишається найбільш актуальним питанням сьогодення. Проаналізовано зазначені проблеми та причини, що їх викликають, здійснено пошуки можливих шляхів і механізмів подолання цих проблем для підвищення ефективного захисту та оборони держави, покращення готовності всіх складових сил оборони до відбиття збройної агресії РФ.

Ключові слова: активна оборона, сектор безпеки і оборони України, сили оборони, стратегія воєнної безпеки.

Behma Vitaliy, Sahaniuk Fedir, Lobko Mykhailo

UKRAINE SOVEREIGN RIGHT TO DEFENSE AND TO ACTIVELY DEFENSE: SOME LESSONS AND PRIORITIES

The problems of strengthening Ukraine's counteraction to Russian aggression, which requires adequate protection and active defense of our country, are considered, and remains the most pressing issue of the present. To analyse the noted problem and reasons, that it is caused, to search possible ways and mechanisms of their overcoming for the increase of effective defense and defensive of the state, improvement of readiness of all components forces of defensive, to the reflection of the armed aggression of RF is a purpose of this article.

Keywords: active defense, security and defense sector of Ukraine, strength, defense, military security strategy.

Постановка проблеми. Оборона України, захист її суверенітету і територіальної цілісності, забезпечення економічної та інформаційної безпеки нині визнані найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Для цього чинна Воєнна доктрина України передбачає, що в умовах, які є загрозливими для безпеки країни, вона має право на **активну оборону** від агресора. Такий формат оборони держави з точки зору Воєнної доктрини України

передбачає забезпечення захисту та оборони країни шляхом проведення спільних операцій сил оборони у поєднанні з територіальною обороною, організацією опору на захоплених ворогом територіях.

Однак для цього потрібно розробити й упровадити ефективні системи стратегічного планування підготовки та застосування сил оборони у спільних операціях. Але тут, як обґрунтовують

фахівці, необхідно спочатку сформувати ці сили оборони на сучасних засадах у єдиному, чітко узгодженому комплексі із єдиною системою стратегічного планування й управління, що особливо актуально в кризових ситуаціях воєнного характеру. Потрібно також створити дієві механізми своєчасного коригування пріоритетів державної оборонної політики, інтеграції та розвитку спроможностей сил оборони, спільної їх підготовки та застосування задля відбиття збройної агресії проти України [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що визначені завдання не завжди і не всюди виконуються. Серед факторів, які це спричиняють, називаються не тільки зовнішні, а й внутрішні. Імовірно, що тут виявляється феномен, який відомий німецький філософ І. Кант називав «річ у собі» [2]. Подібна оцінка цієї проблеми зазначена й у чинній Стратегії національної безпеки України та сучасних концептуальних документах. У них ідеться саме про недостатню ефективність системи забезпечення національної безпеки та оборони України, у т. ч. Збройних Сил України (ЗСУ) та інших складових сил оборони на початку російської агресії проти України, а також їхню неготовність до виконання покладених на них Конституцією та іншими законами України завдань щодо оборони держави.

Суттєвою проблемою виявилася відсутність розробок теоретичних засад стратегічного планування та спільної підготовки і застосування різновідомчих сил оборони, особливо в кризових ситуаціях воєнного характеру та в анти-терористичній операції (АТО) [3]. Не завжди враховуються визначені нормативно-правовими актами пріоритети розвитку складових сил оборони та їх застосування. Не вдосконалені процедури взаємодії цих сил і координації їхніх спільних дій. Не створена й не впроваджена в практику єдина система планування та застосування сил оборони у спільних операціях; не налагоджена фахова професійна підготовка керівного складу. Не інтегрованою є і система підготовки та розстановки кадрів.

Існують також інші суттєві проблеми. Так, не досягнуто оптимального інтегрування системи матеріально-технічного, медичного й інших видів логістичного забезпечення військ (сил), залучених до участі у спільних операціях, не забезпечується їх взаємодія та інформаційний обмін;

не вдосконалені засади мобілізаційної підготовки та мобілізації, а також забезпечення здатності до нарощування спроможностей складових сил оборони, особливо у кризових ситуаціях воєнного характеру [3].

Відтак **темою публікації** є аналіз зазначених проблем та причин, котрі їх викликають, а також пошук можливих шляхів і механізмів подолання цих проблем для підвищення ефективного захисту та оборони держави.

Виклад основного матеріалу. Аналіз чинного законодавства України, попри всі згадані вище негаразди, дає підстави дійти висновку про те, що нинішню нормативно-правову базу, як за обсягом, так і за суттю, належить вважати достатньою для організації та забезпечення гарантованої оборони України, захисту суверенітету держави, її територіальної цілісності й недоторканності та для застосування з цією метою Збройних Сил України й інших складових сил оборони, а також належної охорони повітряного та підводного простору, боротьби з тероризмом.

Однак у процесі більш ґрунтовного аналізу вітчизняного законодавства окреслюється низка особливостей щодо способів вирішення безпечових питань, які наразі активно дискутуються та можуть слугувати уроками на майбутнє. Висвітliamo їх, а також висловимо конкретні пропозиції.

1. Захист Вітчизни — конституційні вимоги прямої дії, згідно з якими всі органи державної влади та посадові особи повсякчас (а в період загострення російської агресії проти України особливо) повинні здійснювати свої повноваження та діяти щодо забезпечення оборони держави відповідно до Конституції України (ст. 6–9) та законів України.

Конституцією України «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності» покладені на Збройні Сили України (ст. 17), які зараз сумлінно виконують цей обов'язок.

Основним Законом водночас визначено, що на території України не допускається розташування іноземних військових баз (ст. 17).

Варто нагадати, що 24 серпня 1991 р., одразу після проголошення Україною незалежності, окремою постановою Верховної Ради України

було вирішено «підпорядкувати усі (належні СРСР. – *Авт.*) військові формування, дислоковані на території республіки, Верховній Раді України» та створити ЗСУ. Це рішення вищого органу державної влади України виконано не було.

Красномовним уроком того, до чого можуть призводити недальновидні рішення з безпекових питань, наприклад, пов'язані далі з Чорноморським флотом РФ, який згідно із Харківськими угодами 2010 р. перебував на території України. У подальшому Росія денонсувала Угоду про його перебування на території України, але без фактичного виведення з України та з інтенсивним нарощуванням його спроможності. Далі саме цей Чорноморський флот РФ був використаний для анексії Росією Кримського півострова, а потім і для військової підготовки сепаратистсько-терористичних угруповань та ведення російської збройної агресії у Донецькій і Луганській областях, яка триває й донині [4].

Стає зрозумілим, що стратегічні пріоритети за умов, що нині склалися, мають бути більш усвідомленими. Свого часу німецький політик Отто фон Бісмарк радив не надіятися на підписані «езуїтські угоди» з Росією, бо вони не варті навіть того паперу, на якому написані. Він переконував, що з «руськими» варто або грати чесно, або взагалі не грати і ніколи не воювати, бо на кожен воєнний хитрість вони дадуть відповідь непередбачуваною дурістю [5]. Це теж урок істини, про який не треба забувати. Непередбачуваність супротивника підтверджують подальші агресивні дії з боку РФ в Україні, зокрема, спочатку «тузлінські потуги», потім – невиконання підписаного Росією (яка виступала в ролі гаранта) Будапештського меморандуму, а далі – засилання на територію України озброєних «зелених чоловічків», блокада портів, узбережжя, повітряного та морського просторів і кораблів ВМС ЗС України, що за нормами міжнародного права належить розцінити не інакше, як збройну агресію проти України [6].

Як же потрібно було діяти за цих обставин? Згідно зі ст. 4 Закону України «Про оборону України» в разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну органи державної влади та військового управління, не чекаючи оголошення стану війни, мали вжити належних заходів для відсічі агресії. Однак цього теж не сталося.

2. Законом України «Про оборону України» визначено, що оборона України базується на готовності та здатності до оборони органів державної влади, *усіх ланок воєнної організації України*. Однак такої організації у законодавчому порядку досі не створено та в сектор безпеки і оборони, як вимагає постанова Верховної Ради України від 9 лютого 2012 р. № 4363-VI, не трансформовано.

Натомість дотепер оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності Законом України «Про Збройні Сили України» (ст. 1) покладені відповідно до Конституції України (ст. 17) лише на Збройні Сили України, які мають забезпечувати стримування збройної агресії проти України та відсіч нападникам, охорону повітряного та підводного простору держави у межах територіального моря України у визначених законом випадках та брати участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом без будь-яких на те додаткових вказівок чи розпоряджень. Як виявилось, це непосильні завдання та безмежні функції. Конкретну оцінку виконання чи невиконання цих та інших правових норм, у першу чергу конституційних, викладено в сучасних концептуальних документах, зокрема у Стратегії національної безпеки України від 6 травня 2015 р., Стратегічному оборонному бюлетені України від 20 травня 2016 р. та інших. Однак для усунення допущених прогалів недостатньо зусиль одних тільки військ (сил). Про це йдеться у сучасних працях військових фахівців і не тільки [7].

3. Упроваджуючи більш ефективні механізми щодо оборони держави, нині слід зважати і на те, як обґрунтовується у [8], що вони не повинні зводитися лише до зміни озброєння, підрозділів чи інших процесів. Сучасний підхід до оборони держави полягає також у зміні характеру та способу мислення, особливо представників керівного та управлінського складу. Це підтверджується й результатами експертних досліджень [7].

Активна оборона на всіх напрямках і «фронтах» гібридної війни РФ проти України передбачає не тільки застосування збройних методів і засобів боротьби з агресором, а й інших, у т. ч. невійськових. Серед них виокремлюють насамперед політико-дипломатичні, правові (міжнародні та внутрішньодержавні), економічні, інформаційно-психологічні, гуманітарні тощо [7].

Ключовим стратегічним пріоритетом у цій боротьбі проти зовнішньої агресії, як визначено Стратегією національної безпеки України [3, п. 4.3], має бути забезпечення готовності держави, її економіки і суспільства, усіх складових сил оборони до захисту держави та відбиття зовнішньої агресії у будь-яких формах і проявах (зокрема у формі гібридної війни), підвищення рівня обороноздатності країни тощо [3]. Для цього потрібно активізувати необхідні практичні та наукові дослідження з теоретичних розробок, зокрема щодо внесення змін до військової термінології відповідно до норм і стандартів НАТО, засад стратегічного планування розвитку сил оборони та спільної їх підготовки і застосування для оборони України, особливо в кризових ситуаціях воєнного характеру та під час АТО.

На виконання Стратегії національної безпеки України бажано спланувати і продовжити роботу з удосконалення законодавчої бази з питань функціонування та розвитку всіх складових сил оборони України з урахуванням відповідних принципів і стандартів ЄС та НАТО, що визначено одним із основних шляхів досягнення необхідних оперативних та інших спроможностей.

4. В інтересах гарантованого забезпечення оборони держави Кабінету Міністрів України, Міністерству оборони України варто порушити питання про внесення змін до частини 2 ст. 17 Конституції України, виклавши її, наприклад, так: «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України та інші складові сил оборони».

На виконання постанови Верховної Ради України від 5 липня 2012 р. № 5086-VI Кабінету Міністрів України необхідно вжити заходів щодо розроблення і прийняття Закону України «Про сектор безпеки і оборони України», яким серед інших основ визначити місію сектору, склад, структуру та завдання сил оборони, порядок їх підготовки до спільних дій та взаємодії у кризових ситуаціях воєнного характеру.

5. Важливою проблемою є питання створення консолідованої системи управління сектором безпеки і оборони як єдиним функціональним об'єднанням, розвиток його складових та вдосконалення їхньої взаємодії, координації дій, керівництва керування та управління ними,

застосування складових сил оборони для відбиття агресії. Цю функцію у кризових ситуаціях воєнного характеру законом доцільно покласти на Президента України, визначивши його Верховним Головнокомандувачем (стосовно усіх складових сил безпеки і оборони).

6. Для посилення міжвідомчої координації у сфері національної безпеки та оборони, взаємодії та моніторингу, оцінювання розвитку спільного застосування складових сил оборони у кризових ситуаціях воєнного характеру доцільно розширити повноваження **Воєнного кабінету** Ради національної безпеки і оборони України, поширивши їх і на кризові ситуації воєнного характеру, особливо з питань, які вже передбачені відповідним Положенням, що затверджене Указом Президента України від 12 березня 2015 р. № 139/2015, щоправда, лише на особливий період. Вони можуть бути вкрай корисними без створення додаткових структур і в кризових ситуаціях воєнного характеру, зокрема щодо вирішення проблем:

- застосування сил і засобів сил оборони для відбиття збройної агресії проти України;

- керівництва стратегічним розгортанням, підготовкою і застосуванням сил і засобів структур сектору безпеки і оборони України для стратегічних дій, операцій, бойових (спеціальних) дій;

- організації взаємодії сил і засобів складових сил оборони, а також із центральними (місцевими) органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування під час виконання покладених на них завдань у кризовій ситуації воєнного характеру та особливий період;

- прийняття рішень про загальну або часткову мобілізацію, демобілізацію; розгляд проєктів рішень (планів) щодо застосування сил і засобів складових сил безпеки та оборони, рішень (планів) командувачів утворених угруповань військ (сил) стосовно підготовки та проведення операцій, бойових (спеціальних) дій для прийняття відповідних пропозицій;

- моніторингу стану виконання визначених завдань із питань забезпечення оборони держави у кризовій ситуації воєнного характеру та в особливий період.

7. Відповідно до п. 3.4 чинного Стратегічного оборонного бюлетеня України доцільно переглянути й доповнити встановленим порядком чинне законодавство України у сфері оборони. Зокрема, на виконання вимог ст. 2 Закону України «Про основи національної безпеки України»,

ст. 4 Закону України «Про організацію оборонного планування», пунктів 20 та 21 Воєнної доктрини України необхідно розробити та прийняти встановленим порядком *Стратегію воєнної безпеки України*, у якій головним принципом застосування сил оборони у воєнному конфлікті доцільно визначити *активну оборону* з метою завдання противнику поразки та примушення його до припинення воєнних (бойових) дій. При цьому особливу увагу потрібно приділити обороні найбільш важливих в оперативно-стратегічному значенні рубежів і районів, зон, адміністративно-політичних та економічних центрів, десантно небезпечних ділянок Чорноморського та Азовського узбережжя і комунікацій шляхом проведення спільних операцій сил оборони у поєднанні з територіальною обороною, організацією активного опору на тимчасово захоплених ворогом територіях.

8. Для реалізації положень, визначених у додатку 1 до Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженій Указом Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016, якою Міністерство оборони України визначено головним відповідальним за організацію планування, реагування та застосування сил оборони для захисту суверенітету держави, її територіальної цілісності і недоторканності, доцільно спільно з іншими складовими сил оборони розробити для затвердження Президентом України загальний для них усіх нормативно-правовий акт, наприклад, Положення про організацію та здійснення стратегічного планування в секторі безпеки і оборони України, а також відповідні на його основі Рекомендації МО щодо реалізації цього Положення й виконання усіма складовими сил оборони у конкретній обстановці та кризових ситуаціях воєнного характеру. Такий підхід застосовується у функціональних стратегіях і планах США та в Республіці Польща.

9. В інтересах захисту суверенного права України на активну оборону від нападу агресора,

зокрема в Раді Безпеки ООН, міжнародних судах, Інтерполі тощо, до яких Росія так активно апелює проти України, варто закликати міжнародні інституції адекватно оцінювати «суверенні думські рішення РФ», яка на підставі прийнятого 4 грудня 2015 р. закону про пріоритет рішень Конституційного суду РФ над рішеннями міжнародних судових інстанцій фактично взяла курс на нехтування нормами міжнародного права, але чомусь активно намагається використати їхній пріоритет на міжнародній арені і добивається виправдання своїх агресивних злочинів проти України. Ці дії РФ не узгоджуються з принципами міжнародного права і мають зустріти відповідну протидію міжнародних інституцій та й усієї міжнародної спільноти.

Висновки

Україна як суверенна та незалежна демократична держава має невід'ємне право на захист і активну оборону від будь-якого агресора.

В умовах гібридної війни РФ проти України пріоритетом є організація відсічі збройній агресії, зміцнення оборони держави, посилення сил оборони та їх спроможностей, що передбачає кардинальне реформування оборонної сфери й усіх складових сил безпеки і оборони.

Очікуваним результатом цієї діяльності, як передбачено сучасними концептуальними документами, має бути створення за принципами та стандартами, прийнятими в державах – членах НАТО, ефективних, мобільних, оснащених сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою сил оборони, здатних гарантовано забезпечити оборону держави й адекватно та гнучко реагувати на воєнні загрози національній безпеці України, раціонально використовуючи при цьому наявний потенціал (спроможності) та ресурси держави.

Список використаних джерел

1. Проблеми та пріоритети розвитку сектору безпеки і оборони // Defense express. – 2015. – 6 черв.
2. Філософське вчення І. Канта про мораль та пізнання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13002>
3. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>
4. Закон РФ «О прекращении действия соглашений, касающихся пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины» от 1 апреля 2014 г. № 484131-6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rg.ru/2014/04/03/soglashenia-dok.html>

5. Мудре слово. Афоризми Бісмарка про Росію та руських [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aforizmik.ru/rossia-i-russkie/bismark-o-rossii-i-russkih/>
6. Определение агрессии. Утверждено Резолюцией 3314 (XXIX) сессии Генеральной Ассамблеи от 14.12.74 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74
7. Романченко І.С., Богданович В.Ю., Свида І.Ю. Локальні спеціальні операції як упереджувальні заходи стримування збройних конфліктів // Наука і оборона. – 2012. – № 2. – С. 27–31.
8. Грант Г. Оборонне планування під час процесу трансформації: проблемні питання та шляхи вирішення // Матер. наук.-практ. конф. 28–29 трав. 2013 р. – К. : ВД «Стилос», 2013. – С. 29–37.

References

1. Problemy ta priorityty rozvytku sektoru bezpeky i oborony [Problems and priorities of the development of the security and defense sector]. *Defense express*. (2015, June 6) [in Ukrainian].
2. Filozofske vchennia I. Kanta pro moral ta piznannia [Philosophical doctrine of I. Kant about morality and cognition]. (n. d.). *ru.osvita.ua*. Retrieved from <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13002/> [in Ukrainian].
3. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 r. «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 26 travnia 2015 r. № 287/2015 [Decree of the President of Ukraine "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine" dated May 6, 2015 "On the Strategy of National Security of Ukraine" from 2015, May 26 No. № 287/2015]. (n. p.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7> [in Ukrainian].
4. Zakon RF «O prekrashchenii dejstviya soglashenij, kasayushchysya prebyvaniya Chernomorskoho flota Rossijskoj Federacii na territorii Ukrainy» ot 1 aprelja 2014 goda № 484131-6 [The Law of the Russian Federation "On the Termination of the Agreements Relating to the Stay of the Black Sea Fleet of the Russian Federation on the Territory of Ukraine" of April 1, 2014 No. 484131-6]. (2014, 3 April). *rg.ru*. Retrieved from <https://rg.ru/2014/04/03/soglashenia-dok.html> [in Russian].
5. Mudre slovo. Aforyzmy Bismarka pro Rosiiu ta ruskyh [Wisdom. Bismarck's aphorisms about Russia and Russian]. (n. d.). *aforizmik.ru*. Retrieved from <http://www.aforizmik.ru/rossia-i-russkie/bismark-o-rossii-i-russkih/> [in Russian].
6. Opredelenye agressii. Utverzhdeno Rezolyutsiei 3314 (XXIX) sessii Generalnoy Assamblei ot 14.12.74 [Definition of aggression. Approved by Resolution 3314 (XXIX) of the Session of the General Assembly of 14 December 1974]. (n. d.). *zakon2.rada.gov.ua*. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74 [in Russian].
7. Romanchenko, I.S., Bohdanovych, V. Yu., & Svyda, I. Yu. (2012). Lokalni spetsialni operatsii yak uperedzhuvalni zakhody strymuvannia zbroinykh konfliktiv [Local special operations as preventive measures for the containment of armed conflicts]. *Nauka i oborona – Science and Defense*, 2, 27–31 [in Ukrainian].
8. Hrant, H. (2013). *Oboronne planuvannia pid chas protsesu transformatsii: problemni pytannia ta shliakhy vyrishennia* [Defensive planning during the transformation process: problem issues and solutions]. Kyiv: VD «Stylos», pp. 29–37 [in Ukrainian].